

LINGUOCULTURAL ASPECT OF TRANSLATION OF TURKISH LITERARY TEXTS

The article analyses the specificity of cultural aspects of translation of Turkish literary texts and methods of translation. The classification of types of cultural descriptors is worked out.

Key words: translation, linguocultural aspect, foreignisation, linguocultureme, cultural descriptor, method of translation.

УДК 81'373'25

Подорожна К., аспірантка

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

РОЛЬ І МІСЦЕ ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

У статті досліджено роль та місце реалій в перекладознавстві, розглянута проблема збереження національно-історичного колориту при перекладі художніх текстів історичної тематики; виявлена специфіка використання прийомів передачі безеквівалентних українських історичних реалій німецькою мовою.

Ключові слова: реалії, історичні реалії, історизми, колорит.

Для сучасної теорії перекладу питання про збереження і передачу національної та історичної своєрідності тексту перекладу (а саме художніх творів) є значущим, але не до кінця розкритим, чим і зумовлена актуальність даної статті. У процесі перекладу збереження національно-культурних та історичних особливостей важливо тому, що культурологічний та історичний аспекти є складовою частиною не тільки змістовної, а й естетичної інформації оригіналу. Це особливо важливо для художнього тексту, однією з основних рис якого є яскраво виражене національне забарвлення змісту і форми, що цілком закономірно для літератури як для способу відображення дійсності в образах.

Відтворення реалій вихідної мови в мові перекладу – частина великої і важливої проблеми передачі національної та історичної своєрідності, яка веде свій початок, імовірно, ще від самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни. Про реалії, як про показники колориту, заговорили лише на початку 50-х років. Л.Н. Соболев в 1952-му році вживає термін «реалія» в сучасному його розумінні і навіть дає йому досить витриману дефініцію.

У розумінні С. Влахова і С. Флоріна реалії – «це слова (і словосполучення), які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального і історичного розвитку) одного народу і чужі іншому; будучи носіями національного та/або історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, а отже, не піддаються перекладу «на загальних підставах», вимагаючи особливого підходу» [3:53].

© Подорожна К., 2015

При перекладі реалій перед перекладачами, як правило, виникають дві основні перепони: 1) той факт, що у мові перекладу відсутній еквівалент, оскільки у носіїв цієї мови відсутній і сам референт, позначуваний реалією та 2) необхідність, поряд з предметним значенням (семантикою) реалії, передати і колорит (конотацію) – її національне та історичне забарвлення.

Одним з головних завдань перекладача є максимально повна передача змісту оригіналу. Відмінності в системах мови оригіналу і мови перекладу, а також особливості створення текстів кожною з цих мов різною мірою можуть обмежувати можливість повного збереження в перекладі змісту оригіналу [1: 6]. Завдання перекладача – якомога повніше відтворити інформацію, яка міститься в оригінальному тексті, а для цього він повинен володіти фоновими знаннями, якими володіють носії вихідної мови.

Таким чином, лише всебічне знайомство з історією, культурою, літературою, звичаями, сучасним життям та іншими реаліями народу, який говорить мовою оригіналу, може гарантувати успішне виконання функцій перекладача. Іншими словами, основною вимогою до повноцінного перекладу є знання перекладачем реалій або конкретних умов життя і побуту країни, з мови якої здійснюється переклад [6: 15].

В теорії перекладу національно-культурна специфіка одержувачів оригіналу та перекладу, фонові знання учасників комунікації розглядаються як найважливіші прагматичні фактори, що впливають на процес перекладу. Вплив цих прагматичних чинників особливо важливий, на наш погляд, при перекладі реалій як специфічних лексичних одиниць, які є носіями яскраво вираженого національно-історичного колориту. Найважливішою передумовою для вірної передачі реалій в перекладі є знання перекладачем реалій вихідної мови, вірне уявлення про них. Такого роду екстралінгвістична інформація становить основу фонових знань, що детермінують діяльність перекладача, як на етапі сприйняття вихідного тексту, так і в процесі створення тексту перекладу. Фонові знання перекладача, його знайомство з описуваною в тексті реальною ситуацією є найважливішими елементами перекладацької компетенції [2:118].

Очевидно, що будь-який реальний процес перекладу проходить безліч етапів, характер яких залежить від індивідуальності перекладача та специфіки перекладеного твору. Здійснюючи переклад, перекладачеві постійно доводиться оцінювати відносну важливість окремих елементів тексту, що забезпечують побудову граматично і семантично правильного висловлювання. Вибір варіанту, пов'язаного з найменшими втратами, становить важливу частину творчого акту перекладу і забезпечується шляхом використання перекладачем певних прийомів. При виборі стратегій вирішальними для перекладача стають функціональні домінанти тексту, той сукупний інваріант тексту вихідної мови, який підлягає обов'язковій передачі в тексті перекладу. Аналіз робіт з перекладознавства, присвячених розгляду цього питання, дозволяє з упевненістю говорити про необхідність збереження національного та історичного колориту оригіналу в перекладі. При цьому ті елементи оригіналу, які є найбільш яскравими показниками національної та історичної своєрідності твору, тобто так звані реалії, вимагають до себе особливої уваги. Значення цих лексичних одиниць у більшості випадків має бути передано в перекладі.

Твори художньої літератури завжди позначені печаттю епохи свого створення або ж періоду, який в ньому описується. Такі твори, різною мірою віддалені від сучасності, написані мовою, яка, безсумнівно, відрізняється від сучасної мови даного народу. Слово в тексті літературно-художнього твору виконує образно-естетичну функцію. Крім того,

лексика літературного твору є джерелом відомостей про історію, культуру, традиції народу, мовою якою написано твір. У цьому відношенні особливу значимість набувають реалії, в тому числі й історичні, тобто слова які позначають предмети, поняття і явища, характерні лише для певного народу і пов'язані з конкретною історичною епохою. Використовуючи реалії в літературному творі, автор прагне, по-перше, до точного відтворення світу матеріальної дійсності, і по-друге, до більш яскравого подання художніх образів через опис побутового середовища. Реалії, в тому числі і реалії-історизми, несуть певне смислове і стилістичне навантаження. Безумовно, ступінь їх «стилістичної активності» залежно від контексту може бути різним.

Проблеми перекладу творів попередніх часів, які внаслідок часової дистанції зазнають певної динамічної переоцінки, «діалектика історичного та сучасного» викликали зацікавлення таких відомих теоретиків та практиків перекладу як І. Левий, А. Попович, А. Лілова, С. Флорін та С. Влахов, В.С. Виноградов і ін., які сформулювали певні принципи для перекладу текстів з урахуванням їх часової специфіки.

Основною для подібної перекладацької практики є вимога дотримуватися принципу історизму. Це означає, що при перекладі необхідно враховувати: а) соціальну дійсність віддаленої від нас епохи, що відображається в творі такою, якою вона була (ідеї, мораль, менталітет, відношення); б) явища, події, відображені в творі, тобто епоху, якою її побачив та відтворив в оригіналі автор згідно зі своїми намірами; в) стан мови, що розкриває найхарактерніші ознаки, особливості часу створення оригіналу [5:152].

Дотримання цього спонукає перекладача до максимального відтворення зовнішніх характеристик історичного твору (через мову, стиль, колорит, історизми та архаїзми тощо).

Історичним реаліям Р.П. Зорівчак дає наступне визначення — це семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність [4:70]. Дослідниця реалій також вказує на те, що історичним реаліям властива сема «минуле», пов'язана із старінням референта, виходом позначуваного ним з царини активної суспільної практики мовного колективу.

Збереження національного та історичного колориту при перекладі — одне з найважливіших прагматичних завдань, що стоять перед перекладачем класичних літературних творів. Як зазначає А.В. Федоров, передача національного колориту і створення історичної перспективи, відповідної оригіналу, передбачає певну систему обґрунтованого відбору мовних елементів [7:196].

Аби розглянути наше питання наочно, візьмемо за приклад історичну повість І.Я. Франка «Захар Беркут». Це архаїзований твір (термін С. Влахова і С. Флоріна), в якому автор навмисно підбирає реалії з описуваної епохи XIII ст. для більш точного відтворення історичної і національної своєрідності відповідного періоду. Так, у творі вживається велика кількість історизмів та архаїзмів, як наприклад, *kona* — *Gemeindeversammlung*, *смерд* — *Knecht, Höriger, Gesindel*, *бояри* — *Bojaren*, *хлосцький суд* — *Knechtsgericht*, *Червона Русь* — *Rote Rus*, *Данило Романович* — *Danylo Romanowytsh*, *Тугар Бовк* — *Tuhar Wowk* [8;9]. Вживання реалій-історизмів зумовлено в даному випадку необхідністю історичної стилізації, а переклад таких історизмів відповідно до їх функції цілком закономірно відноситись в таких випадках до завдань перекладу.

Авторський стиль передається в перекладі адекватними лексичними та граматичними засобами, відповідною лексикою та конструкціями, як, наприклад: транскрипція/транслітерація, калькування, описовий переклад і т.д. Отже, при виборі мовних засобів

для перекладу архаїзованих творів від перекладача вимагається, перш за все, дотримання історичної дистанції, відмова від сучасної лексики.

Оскільки в історичній повісті І.Я. Франка історизм є лексичним засобом стилізації при відтворенні дійсності часу XIII ст., їх транслітерація може бути обґрунтована прагненням перекладача зберегти ті елементи, які читач перекладу може відчутти як характерні для чужого середовища. Будучи елементами історичної стилізації, вони можуть бути сприйняті як носії історичної специфіки.

Для опису історичної події, для передачі особливостей тої доби автор використовує такий шар словникового складу мови, як матеріальні архаїзми, так звані історизми або історичні реалії. Завдяки цьому шару лексики відбувається входження в епоху XIII ст. На даний час ці застарілі слова вийшли з ужитку у зв'язку із зникненням з повсякденного використання тих реалій, які вони означали. Так що переклад історичних реалій – це по суті передача історичної забарвленості цих слів на додаток до їх матеріального змісту та інших видів конотацій.

У мовній палітрі письменників архаїзми та історизми багатофункціональні. Вони відтворюють колорит місця й часу, а також служать для стилістичної мети: надання твору урочистості, іронічності, сатиричності. Тому архаїзми та історизми виступають основним способом часової стилізації мови перекладу, що служить засобом літературно-історичного пізнання та створення відповідного колориту.

Підсумовуючи все вищезазначене, слід сказати, що особливу складність при перекладі реалій викликає, як правило, переклад саме історичних реалій. Слід пам'ятати про те, що про історичні реалії говорять зазвичай не як про специфічну групу лексики, а швидше з урахуванням історичної віднесеності реалій до тієї чи іншої епохи, не залишаючи без уваги їх предметного змісту, що пов'язує їх з відповідними рубриками предметної класифікації.

Поняття мовного колориту включає в себе ті мовні засоби, за якими можна визначити час і місце подій, описаних в художньому творі. Таким засобом створення як часового, так і національного колориту, є історизми та архаїзми. Історизми, відтворюючи колорит віддалених часів, виступають в ролі сильного засобу виразності, сприяють створенню піднесеного звучання твору та яскравої, мальовничої панорами життя людей іншої епохи. Саме тому для перекладача дуже важливо при відтворенні історичних реалій разом із їх значенням передати їх конотацію, а також їх роль в тексті.

Таким чином, переклад історичних реалій – це по суті передача історичної забарвленості цих слів разом з їх матеріальним змістом та іншими видами конотацій. Історичні реалії можна зустріти як в творах сучасників, так і в творах класичних письменників, але змальовують вони далеке або близьке минуле, відмінності між тими і іншими вимагають і різного підходу при перекладі реалій у них. А.В. Федоров дуже чітко визначив мету перекладу справді архаїчного твору: «ознайомити сучасного читача з літературною пам'яткою, яка в момент свого створення, тобто для читача своєї епохи, теж була сучасною», – мета, яка «передбачає використання в основному сучасної мови в перекладі, хоча б і з відбором словникових та граматичних елементів, які у відомих випадках дозволяли б дотриматися потрібної історичної перспективи» [7:259].

Разом із проблемою збереження національної своєрідності оригіналу постає також проблема передачі його історичного колориту. Перекладачам доводиться працювати з творами, створеними в різні періоди історії, а епоха, коли було створено літературний твір, накладає певний відбиток на художні образи. Досягнення збереження історичного

забарвлення твору можливе тільки шляхом стилістичних відповідностей оригіналу, адже стилістичні засоби утілюють ті образи, які були специфічні для письменників певної епохи. Отже, питання про передачу історичного забарвлення твору не обмежується тільки однією категорією мовних елементів, а охоплює цілу систему стилістичних засобів.

Перспективу подальших досліджень перекладів українських історичних реалій німецькою мовою ми вбачаємо у аналізі німецькомовних перекладів українських історичних повістей та романів, визначенні основних перекладацьких способів відтворення реалій в цих текстах з метою їх зіставлення та визначення загальних тенденцій у виборі стратегій перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Верецагин Е. М., Костомаров В. Г.* Язык и культура. – М.: Русский язык, 2000. – 387 с.
2. *Виноградов В. С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. *Влахос С., Флорин С.* Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 2009. – 360 с.
4. *Зорівчак Р. П.* Реалія і переклад. – Л., 1989. – 216 с.
5. *Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д.* Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
6. *Томахин Г. Д.* Реалии-американизмы. – М.: Высшая школа, 1988. – 239с.
7. *Федоров А. В.* Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
8. *Франко І.Я.* «Захар Беркут». Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — Київ: «Наукова думка», 1978. — Т. 16
9. *Franko Ivan* Sachar Berkut: ein Bild des öffentlichen Lebens der Karpatenrus im 13. Jahrhundert; Kusmin O. [Übers.]

Подорожная Е., аспірантка
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

РОЛЬ И МЕСТО ИСТОРИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ В ПЕРЕВОДОВЕДЕНИИ

В статье исследована роль и место реалий в переводоведении, рассмотрена проблема сохранения национально-исторического колорита при переводе художественных текстов исторической тематики; выявлена специфика использования приемов передачи безэквивалентных украинских исторических реалий на немецкий язык.
Ключевые слова: *реалии, исторические реалии, историзм, колорит.*

Podorozhna K., postgraduate student
Taras Shevchenko national University of Kyiv

THE ROLE AND PLACE OF HISTORICAL REALIA IN TRANSLATION STUDIES

The paper studies the role and place of realia in translation studies, the problem of preservation of national historical color while translating literary texts of historical subjects. It reveals the specificity of the use of translation methods for transferring the non-equivalent Ukrainian historical realia into German.

Key words: *realia, historical realia, historicism, color.*